

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: De onontkoombaarheid van de politiek: De soevereine vijand in de politieke filosofie van Carl Schmit

Gabriëls, R.

Citation

Gabriëls, R. (1994). Boekbespreking van: De onontkoombaarheid van de politiek: De soevereine vijand in de politieke filosofie van Carl Schmit. *Acta Politica*, 29: 1994(2), 235-238. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450259>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450259>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Boekbesprekingen

Theo de Wit, **De onontkooombaarheid van de politiek. De soevereine vijand in de politieke filosofie van Carl Schmitt**, Pomppers, Ubbergen 1992.

De laatste jaren is er een hernieuwde belangstelling voor de Duitse jurist Carl Schmitt (1888-1985). Zijn werk bleef lange tijd nagenoeg onberoerd omdat hij zich had geëngageerd voor het nationaal-socialisme. Aangezien hij een 'fout' intellectueel was, werd hij nauwelijks serieus genomen. Slechts een enkeling had oog voor de positieve heuristiek van Schmitts politieke filosofie. De hernieuwde belangstelling voor Schmitt valt te verklaren door het feit dat op theoretisch niveau een debat wordt gevoerd – het zogenaamde 'liberal-communitarian debate' – waarbij vooral het liberalisme ter discussie staat en op praktisch niveau door het disfunctioneren van de parlementaire democratie. Schmitts oeuvre bevat zowel een kritiek op het liberalisme als een kritiek op de parlementaire democratie.

De vloed aan publikaties die over Schmitt de laatste jaren het licht zag, kenmerkt zich door tegenstrijdigheden en onduidelijkheden. Theo de Wit heeft met *De onontkooombaarheid van de politiek* een briljante studie over Schmitt afgeleverd, die een einde maakt aan de meeste tegenstrijdigheden en onduidelijkheden. Briljant, omdat hij niet alleen enkele dominante visies binnen het Schmitt-onderzoek door een nauwgezette analyse van Schmitts teksten weet te weerleggen, maar er ook een overtuigende interpretatie tegenover stelt. De Wit verdedigt de these dat de polemiek en het pathos in Schmitts werk het produkt zijn van een consequente filosofische strategie, die gebaseerd is op een politieke theologie. Daarmee keert hij zich tegen de opvatting dat de polemiek en het pathos het produkt zouden zijn van Schmitts romantische en nihilistische kijk op de wereld.

Het pathos en de polemische stijl van Schmitts teksten hangen nauw samen met zijn kijk op theorievorming. Volgens hem is theorievorming een strijdveld 'waarin woorden, begrippen en onderscheidingen de wapens zijn, en waarin men te maken heeft met de tactieken en manoeuvres van tegenstanders' (p.15). Bij Schmitt is theorievorming polemisch van aard omdat het gaat om het bevechten of verdedigen van een terrein en de vraag wie de definitiemacht heeft. Deze kijk op theorievorming staat in verband met de rode draad door Schmitts oeuvre: een consequente en gepassioneerde verdediging van het politieke. Voor hem is het politieke onontkooombaar.

Schmitt verzet zich tegen de utopie van het einde van de politiek. Deze utopie ontwaart hij vooral bij liberalen. Zij zijn te zeer gefixeerd op het 'normale' politieke reilen en zeilen, waardoor ze geen oog hebben voor de uitzonderingstoestand (Ausnahmestand). Hierdoor ontwijken ze het belangrijkste vraagstuk binnen de politieke filosofie: het soevereiniteitsprobleem ofte wel de vraag *wie* in een uitzonderingstoestand (b.v. een burgeroorlog of een legitimiteitscrisis) beslist. De soeverein is volgens Schmitt degene die de knoop doorhakt wanneer er totale chaos heerst. Zijn taak is een *creatio ex nihilo* die gericht is op het installeren van een rechtsorde.

Het politieke komt in de werkelijkheid dus het duidelijkst naar voren in crisismomenten. Liberalen doen in de visie van Schmitt onvoldoende recht aan het politieke door morele en politieke problemen te herleiden tot technische en economische problemen. De inzet van *Der Begriff des Politischen*, Schmitts belangrijkste politiek-filosofische tekst, is dan ook aan te tonen dat de maatschappelijke werkelijkheid in de twintigste eeuw primair als een politieke werkelijkheid dient te worden beschouwd. Hiermee keert Schmitt zich tegen Max Weber, die van mening was dat het politieke domein als gevolg van het rationaliseringsproces steeds meer een zaak van professionals zou worden. Wanneer men geen aandacht besteedt aan de uitzonderingstoestand, dan lossen politieke begrippen vanzelf op in technische en economische categorieën, aldus Schmitt.

Maar wat is het criterium om een praktijk als een specifiek politieke praktijk te kunnen uitmaken? Volgens Schmitt kenmerken politieke handelingen en motieven zich door het onderscheid vriend en vijand. Dit criterium is niet herleidbaar tot esthetische of morele oordelen. Vandaar dat hij zich fel verzet tegen het moralisme en estheticisme in de politiek. In de politiek gaat het niet om de vraag of iets moreel slecht of esthetisch lelijk is, maar om de reële mogelijkheid van de fysieke dood. Dit impliceert dat men in politieke relaties anticipeert op de *Ernstfall* waarbij het leven door bij voorbeeld oorlog op het spel wordt gezet. Politiek is het ontwijken en bestrijden van de vijand die de negatie is van de eigen existentie.

Wanneer Schmitt insisteert op de onontkoombaarheid van het politieke, dan keert hij zich naar zijn idee op de eerste plaats tegen het cultuurbegrip van liberalen en romantici. Volgens liberalen ligt het primaat niet bij het politieke, maar bij een alomvattende cultuur met haar vele autonome en van elkaar geïsoleerde levensdomeinen. De politiek is in hun ogen slechts één zo'n domein. Volgens Schmitt miskennen ze daarmee niet alleen dat deze opvatting zelf de uitkomst is van een politieke strijd, maar ook dat het menselijke leven *in zijn totaliteit* een politieke aangelegenheid is. Dit omdat het in de politiek in laatste instantie gaat om leven en dood: 'achter de cultuur staat de politiek, en dus in zijn uiterste consequentie *de strijd op leven en dood*' (p.103). De liberale utopie van het einde van de politiek in de zin van een universele produktie- en consumptiegemeenschap is volgens Schmitt illusoir.

De polemische strategie van Schmitt richt zich tegen het romantische subject dat, als produkt van een liberaal-individualistische wereld, de *Ernstfall*, wanneer het gaat om leven en dood, veronachtzaamt en zich koestert in de illusie van een ongestoord burgerlijk leven. Romantici ontpolitiseren de tegenstelling tussen leven en dood door deze te stileren tot een louter esthetische kwestie. Binnen de romantiek maakt

de soevereiniteit van de politiek plaats voor de soevereiniteit van het esthetische, omdat er stilzwijgend vanuit wordt gegaan dat de maatschappelijke orde geregeld is. Daardoor verliezen politieke discussies betreffende oorlog/vrede en vriend/vijand bij romantici hun scherpte.

Politieke termen boeten dus aan kracht in omdat ze binnen het liberalisme worden omgesmeed tot technische en economische categorieën en binnen de romantiek tot esthetische categorieën. Schmitt vond dat de romantische en liberale cultuur in de Weimarrepubliek de overhand had gekregen. In de twintigste eeuw moest echter de zogenaamde 'kwalitatief totale staat' de incarnatie van het politieke vormen. Een tijdlang dacht hij dat de kwalitatief totale staat door het nationaal-socialisme zou worden verwezenlijkt.

Eén van de grootste verdiensten van De Wits erudiete en rijke studie over Schmitt is dat hij door het blootleggen van de *theologische* wortels van Schmitts werk diverse aporieën in het Schmitt-onderzoek weet op te lossen. Eén zo'n aporie heeft betrekking op de vraag wat de basis is van het staatsrechtelijke decisionisme: het recht van de staat om op grond van zijn soevereiniteit cruciale beslissingen te nemen. De Wit laat zien dat Schmitts staatsrechtelijke decisionisme terug te voeren is op een theologische denkvorm: 'zoals de kerk naar katholieke opvattingen de zichtbare, "lichamelijke" bemiddeling is tussen God en mens, de representant van Christus, zo overbruggt de moderne staat door een soevereine beslissing de kloof tussen recht en macht' (p.410). De soevereiniteit die Schmitt de staat toekent vloeit dus voort uit het geloof in een hiërarchische scheppingsorde.

De Wit maakt verder duidelijk dat de onontkoombaarheid van het politieke voor Schmitt niet alleen een politiek-filosofisch, maar ook een theologisch gegeven is. Schmitt geeft immers toe dat hij niet kan weten of een wereld zonder politiek mogelijk is. Het is een geloof, dat hij baseert op de soevereiniteit van de vijand: het besef dat de ander mijn verlangens ondermijnt of doorkruist. De theologische gedachte die hierachter schuilgaat is dat God de mensen door middel van de vijandschap tot het einde der tijden voor een beslissing plaatst. Het verhaal van Kaïn en Abel vormt de oeridee van Schmitts gedachte van de onontkoombaarheid van de politiek. De in dit bijbelse verhaal onder woorden gebrachte shockervaring van de vijandschap luidt als het ware het begin in van de politieke geschiedenis. Volgens Schmitt vraagt de vijand altijd om een antwoord waardoor de geschiedenis een 'vraag-antwoord-structuur' heeft.

Het is intrigerend dat bij als 'fout' te boek staande intellectuelen als Heidegger en Schmitt goed en kwaad vaak dicht bij elkaar liggen dan men wil doen geloven. Ondanks hun intellectuele collaboratie bezit hun werk een positieve heuristiek; hun boeken worden nog steeds uit de kast gehaald om hedendaagse problemen te beschrijven en te analyseren. De Wit vat de positieve heuristiek van Schmitt in de volgende zin pregnant samen: 'Schmitts theorie laat zich lezen als een "shocktherapie" om het politieke en morele subject in de twintigste eeuw te reanimeren' (p.442).

Eén van de vele verdiensten van De Wits boek is dat het niet alleen een uitstekende historische en systematische studie van Schmitt is, maar dat het tevens de positieve heuristiek van diens werk confronteert met het gedachtengoed van hedendaagse po-

litieke filosofen als Claude Lefort en Frank Ankersmit. Laatstgenoemden delen voor een groot deel Schmitts *diagnose* van de huidige democratie. Het parlement is alleen *de jure* de plek waar onafhankelijke volksvertegenwoordigers door middel van een openbare discussie beslissingen nemen. *De facto* vormen volksvertegenwoordigers machtsblokken waarmee ze enkel hun eigen positie willen consolideren of verbeteren, terwijl ze het volk via massamedia aan zich proberen te binden. Voor zowel Ankersmit, Lefort als Schmitt is de verhouding van het volk tot zijn representatie het belangrijkste probleem van de moderne staat. In hun *therapie* voor de problemen van de democratie verschillen ze evenwel van mening.

Zoals bekend zag Schmitt, die in de jaren dertig de democratie definieerde als de identiteit van regeerders en geregerden, de oplossing voor de crisis van de parlementaire democratie in de representatie van het 'homogene' want 'Artgleiche' volk door de Führer. Daarentegen ziet Ankersmit een oplossing in de aanvaarding van het verschil tussen de representant en de gerepresenteerde, waardoor de Schmittiaanse ernst van het politieke plaats zou kunnen maken voor de ironie. En voor Lefort wordt de macht niet, zoals bij Schmitt, toegeëigend of belichaamd door de soeverein. De macht is voor hem een lege plek die alleen symbolisch kan worden bezet. In de lijn van Schmitts these van de onontkoombaarheid van de politiek ziet Lefort democratie als een nooit eindigend proces van zelfbepaling. De daarmee gepaard gaande onzekerheid is volgens Lefort in een democratie zo geïnstitutionaliseerd dat de lege plek van de macht slechts door middel van een symbolische strijd kan worden bezet.

Hoe oordeelt De Wit over Lefort en Ankersmit? De democratie-theorie van Lefort gebruikt De Wit enkel als een folie om het werk van Schmitt kritisch te kunnen bekijken. Hij schijnt met de politieke filosofie van Lefort in te stemmen, omdat deze niet bekritiseerd wordt. Wanneer hij het heeft over Leforts opvattingen over democratie, dan spreekt hij over een *alternatief* voor die van Schmitt.

Wat betreft het vraagstuk van de relatie tussen de volksvertegenwoordigers en het gerepresenteerde volk, maakt Ankersmit een onderscheid tussen de mimetische en de esthetische representatietheorie. Volgens de *mimetische* representatietheorie moeten de representanten een zo adequaat mogelijke afspiegeling van de gerepresenteerden zijn. Hierbij is het ideaal de identiteit tussen beide, hetgeen neerkomt op de overbodigheid van enige vorm van representatie en het einde van de politiek. Ankersmit is een aanhanger van de *esthetische representatietheorie*: voor een goed functionerende democratie moet er een verschil zijn tussen de volksvertegenwoordiging en het vertegenwoordigde volk.

De Wit kritiseert Ankersmit, omdat hij Schmitt alleen opvoert als vertegenwoordiger van de mimetische representatietheorie. Volgens De Wit maakt Ankersmit zich schuldig aan een *reductio ad Hitlerum*. Ankersmits kritiek op Schmitt geldt immers alleen voor diens nationaal-socialistische periode. Voor de Schmitt uit de jaren twintig gaat de kritiek van Ankersmit echter niet op, omdat eerstgenoemde in *'Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus'* de crisis van de mimetische representatie kritisch onder de loep neemt.

R. Gabriëls

Erik Damgaard (red.), **Parliamentary Change in the Nordic Countries**. Scandinavian University Press, Oslo 1992.

This book can best be described as a thorough report on governmental and parliamentary changes that occurred in Denmark, Norway, Sweden and Finland during the 1970s and 1980s. It is an edited volume with four main chapters written by country experts. Each chapter offers insight in the way one Nordic parliamentary system developed over a period of two decades and includes a description of its main rules and procedures.

However, the detailed rules for parliamentary work are not the main concern of the five authors. They focus on 'the extent to which various procedures for proposals, questions, interpellations etc. are in fact utilized, especially by non-governmental parties and individual MPs.' (p.16) For each of the four countries data on the amount of various parliamentary activities are presented. Although the indicators of parliamentary activity are not the same for each country and, for that reason, cannot be directly compared, the data show an increasing level of activity in all four Nordic countries. The authors seek to investigate whether this development reflects increased conflict in Nordic politics. Therefore, they present additional data indicating aspects of inter-party conflict and competition. Again, the indicators are not the same for each country. For example, in the case of the Danish 'Folketing' the percentage of passed bills and resolutions not adopted unanimously is taken as an indicator of inter-party conflict, whereas for the Norwegian 'Storting' the number of dissenting remarks in committee recommendations and the dissent frequency are used. In the final chapter Damgaard draws the conclusion that the higher level of parliamentary activity is at least partially associated with increased conflict in Denmark, Norway and Sweden, whereas that association does not exist in Finland. Given the difference of the indicators and the fact that comparable data are not reported for Finland, Damgaard rightly notes that his conclusion can only be tentative. The authors present a third kind of data on Nordic parliaments, namely data on the party composition of parliament. By reporting on changes in the party composition of parliament, each country expert provides Damgaard with data for his concluding chapter, in which the degree of parliamentary party system fractionalization is calculated. The resulting figure shows that the degree of fractionalization changed considerably over time in Denmark, Norway and Sweden, although the three countries did not change in the same direction. Again, Finland is the deviant case with a more or less stable level of fractionalization.

Although the title of the book suggests otherwise, the authors are not only concerned with changes at the level of parliament. They are also interested in the extent to which parliamentary activity and conflict is associated with the type and party composition of governments. Therefore, the governmental level is included in their analysis. Data are presented on changes in party composition of Nordic governments and the occurrence of various types of governments, *i.e.*, majority or minority government and coalition or single party government. Again the data reveal the